

روزه‌داری اسلامی و اتونومی بیمار

امیراحمدشجاعی^{۱*}

نامه

دیدگاه

امروزه بسیاری از بیماران در ماه رمضان تصمیم‌گیری برای گرفتن روزه یا ترک آن را از خود ساقط می‌کنند و به تشخیص پزشک تن می‌دهند و بسیاری از پزشکان هم بر همین سیاق و بی‌هیچ واژه‌ای چنین تصمیماتی برای بیماران می‌گیرند و مبنای این تصمیمات پرهیز از ضرر رسانی به بیماران و آن‌هم با احتیاط بسیار است. احتمالاً این رویه بدین دلیل غالب شده است که حکم قاطعی را در این خصوص ندیده‌اند و با بیان نص صریح احادیث معتبر شیعی شاید نگاه به روزه‌داری بیماران قدری متفاوت‌تر و مستندتر گردد که در این مقاله به شکلی مجمل به آن پرداخته شده است.

مسلمانان جهان هر ساله یک ماه تمام قمری را روزه می‌گیرند. روزه‌ی ماه مبارک رمضان، به‌طوری‌که از آیات شریفه‌ی قرآن و احادیث معتبر به‌دست می‌آید از واجبات الهی بوده و یکی از ارکان دین مقدس اسلام شمرده می‌شود (۱). چنان‌که خداوند در آیه‌ی ۱۸۳ از سوره‌ی مبارکه‌ی بقره فرموده‌اند:

«یا ایها الذین آمنوا کتب علیکم الصیام کما کتب علی الذین من قبلکم لعلکم تتقون»؛ «ای کسانی‌که ایمان آورده‌اید! روزه بر شما مقرر شده است، هم‌چنان‌که بر پیشینیان شما مقرر شده بود شاید که پرهیزکار شوید».

و امام جعفر صادق (ع) فرموده‌اند که «خداوند روزه‌ی ماه

رمضان را بر امت‌های قبل از اسلام واجب نکرده بود و این‌که روزه بر مسلمانان واجب شده است نشانگر فضیلتی است که خداوند به آن‌ها داده است» (۲).

لذا مسلمانان هر ساله یک ماه تمام قمری را با کمال افتخار و غرور از فضیلتی که یافته‌اند و به قصد اطاعت از دیانت حضرت محمد (ص) و تقرب و کمال، روزه می‌گیرند و جسم و روح خود را پرهیز می‌دهند. امروزه، همه می‌دانند که روزه گرفتن فواید و مواهب فراوانی بر جسم و روان انسان دارد و تحقیقات و مقالات مختلفی بر اثبات این مدعی منتشر شده است و مسلمانانی که این مواهب را می‌دانند با ایمانی قوی‌تر و اراده‌ای محکم‌تر به ادای فریضه‌ی روزه‌داری خواهند پرداخت.

از سوی دیگر، گرفتن روزه برای بیماری که می‌داند روزه به او ضرر می‌رساند یا باعث شدت بیماری او می‌شود حرام است. یعنی نه تنها واجب نیست، بلکه واجب است که گرفته نشود (۱). این خود مبین علم و حکمت نهفته در احکام شریعت حضرت پیامبر (ص) است. اما سؤالی که مطرح است این است که بیماران در ماه مبارک رمضان چگونه تکلیف خود را در باب روزه‌داری دریابند؟ آیا از پزشک خود بپرسند و به گفته او به مثابه‌ی حکمی عقلی و شرعی رفتار کنند؟ آیا از فقیه آگاه به موازین شرعی و احکام روزه‌داری سؤال کنند؟ آیا شخصاً تصمیم بگیرند و به توصیه‌های پزشک اعتنائی نکنند؟ یا بهتر آن است که به مصداق یکی از اصول اخلاق

^۱ دانشجوی PhD اخلاق پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی تهران

* نشانی: تهران، بلوار کشاورز، خیابان ۱۶ آذر، نبش خیابان پورسینا، پلاک ۲۳، مرکز تحقیقات اخلاق و تاریخ پزشکی تلفن: ۶۶۴۱۹۶۶۱

لذا از مفاهیم این احادیث به وضوح استنباط می‌شود که خداوند حد توانایی و دانایی هر شخص را در باب گرفتن یا نگرفتن روزه بر عهده‌ی خود او گذاشته است و تصمیم نهایی را بیمار می‌گیرد. اما چونان هر موقعیت دیگری که بیمار برای گرفتن تصمیم نیازمند اطلاعات کافی و بصیرت وافی است، در این مورد به‌خصوص نیز بیمار باید تصمیم عاقلانه و بر مبنای آگاهی اتخاذ کند. آگاهی که از جانب پزشک به او داده می‌شود.

نتیجه‌گیری

همه می‌دانند که روزه‌داری مواهب فراوانی برای جسم و روح انسان دارد و باز همه می‌دانند که برخی بیماران به‌دلایل شرعی و عقلی لازم است از روزه‌داری پرهیز کنند و تعیین حد و مرز گرفتن روزه یا ترک آن در نزد بیماران، بر مبنای نص صریح روایات معتبر شیعی، خود بیماران هستند و نه پزشکان. پزشک به حکم وظیفه‌ی اخلاقی خویش اطلاعات لازم را در اختیار بیمار قرار می‌دهد و بیمار بر مبنای اطلاعات به‌دست آمده در مشورت با پزشک، تصمیم مناسب را اتخاذ می‌کند. لذا در روزه‌داری ماه مبارک رمضان، پزشک ولایتی بر بیمار ندارد و نمی‌تواند در مقام امر و نهی برآید بلکه مشاور است و توضیح و تفسیر می‌کند و حق اتونومی یا استقلال برای بیماران محفوظ است.

پزشکی که اتونومی یا اختیار بیمار نامیده می‌شود، رفتار گردد و تصمیم نهایی را بیمار بگیرد اما برای انتخاب و تصمیم‌گیری نیازمند راهنمایی و تفسیر پزشک باشد (۳). برای روشن شدن پاسخ این سؤال به روایاتی از حضرت امام جعفر صادق (ع) توسل می‌جوییم که از ایشان در مورد حد مرض که موجب حرام شدن روزه می‌شود پرسیده‌اند و آن بزرگوار فرموده‌اند: «حد معینی برای مرض نیست و خود مریض امین است در بیماری، شخص مریض از هر کس دیگر به‌خود داناتر است» (۴).

در حدیث دیگری و در جواب سؤالی نظیر آن فرموده‌اند: «مریض امین است و این امر به خود او واگذار شده است، پس اگر وضعی در خود احساس کرد، روزه نمی‌گیرد و اگر قدرت داشت، می‌گیرد».

و باز در حدیثی مشابه آمده است که:

«اگر بیمار سردرد شدید یا تب یا چشم‌درد شدید داشت، نباید روزه بگیرد».

(و ما می‌دانیم که درد علامتی است که از جانب بیمار مطرح می‌شود و امری است ذوقی)

امام جعفر صادق (ع) در جایی دیگر فرموده‌اند که «هر مرد و زن پیری که طاق‌ت روزه گرفتن نداشته و روزه گرفتن برای آن‌ها مشکل باشد، جایز است که روزه نگیرند»^۱. و هم‌چنین فرموده‌اند که «زن باردار که وضع حمل او نزدیک شده است و بر جان خود و جنین خود می‌ترسد، می‌تواند روزه نگیرد»^۲.

^۱ حدیث شماره‌ی ۷۵۸

^۲ حدیث شماره‌ی ۷۵۹

^۳ حدیث شماره‌ی ۷۶۰

^۴ حدیث شماره‌ی ۷۶۹

^۵ حدیث شماره‌ی ۷۰۱

منابع

- ۱- ارومیان ع. فلسفه‌ی روزه در اسلام. تهران: انتشارات مهرگان؛ ۱۳۵۸.
- ۲- محمدی ری شهری م. میزان الحکمه، جلد هفتم، قم: انتشارات دارالحديث؛ ۱۳۸۴.
- ۳- لاریجانی ب. پزشک و ملاحظات اخلاقی. تهران: انتشارات برای فردا؛ ۱۳۸۳.
- ۴- ابن جعفر بن الحسن اطوسی. تهذیب الاحکام. قم: انتشارات نوروحی؛ ۱۳۶۸.